

Lőrincz András

**Az arab-izraeli konfliktus, különös tekintettel a negyedik arab-izraeli háború
körülményeire és világgazdasági következményeire**

2008

Előzmények

Az Ottomán Birodalom bukása után, az első világháborút követően a korábbi vilajetek területén brit és francia mandátumok alakultak. Megszületett a mai Irak, Szíria és Libanon. A britek létrehozták még Palesztinát is, melynek a Jordán folyótól keletre eső része később Churchill miniszterelnöksége idején külön igazgatást kapott, majd önálló állammá alakult Jordán Királyság néven.

A Jordán folyó nyugati oldalán lévő területek megszerzése a cionista törekvések központi kérdésévé vált. A cionizmus eredeti célja a XX. század elejétől fogva egy önálló, független zsidó állam megalakítása volt. Ezt az államot Palesztina területén, az ősi Izraeli Királyság egykori helyén képzelték el. (A zsidó nacionalizmus egy ausztriai zsidó újságíró, Theodore Herzl vezérletével - kapott erőre.) Az 1920-as évek elején körülbelül hatszázezer moszlim, kilencvenezer zsidó és hetvenötezer keresztény vallású ember élt Palesztina területén. A zsidók nagyarányú és rövid időn belül bekövetkező bevándorlása megváltoztatta a vallási-etnikai arányokat. Ezt a fajta betelepülést az európai zsidóüldözés (Különösen a cári Oroszországban - ahol mintegy hatmillió zsidó élt - mindennaposak voltak a pogromok) kényszerítette ki, valamint a cionizmus segítette elő. A brit birodalom is fantáziát látott egy hozzá lojális zsidó terület kialakításában a Közel-Keleten. Az újonnan érkezők folyamatosan szorították ki az ott élő más nemzetiségűeket. Később – a XX. század folyamán – és napjainkban is ez jelenti a fő feszültségforrást Izrael és a környező arab országok között.

A korábban brit uralom alatt álló területeken 1945-ben megalakult az Arab Liga, melynek tagjai Egyiptom, Irak, Libanon, Szaúd-Arábia, Szíria, Transzjordánia és Jemen lettek. A szövetség elsődleges céljaként ezen arab tagországok külpolitikájának koordinálását jelölte meg.

1947. november 29-én fogadta el az ENSZ Közgyűlése Palesztina felosztási tervét, mely akkor két országra osztotta a korábbi mandátumot: egy zsidó és egy arab államra. Mindkét állam további három szekcióra tagolódott és ezek között földrajzi átjárhatóságot is biztosítottak.

Az arab-izraeli háborúk 1948 és 1973 között

Az első nyílt fegyveres konfliktus

Miközben a cionista mozgalom jelentős érzelmi és politikai támogatást kapott az Amerikai Egyesült Államoktól, 1947-ben Nagy-Britannia az ENSZ-nek adta tovább a problémát. Az 1947-es ENSZ felosztási tervet a zsidóság széles körben elfogadta, azonban az arabok közül a legtöbben elutasították azt. Szinte a tervet kihirdetésével egy időben harcok robbantak ki a felháborodott arabok és a döntéssel egyetértő, saját újonnan szerzett területeiket megvédő zsidó fegyveresek között.

Izraelt, a zsidó államot 1948. május 15-én kiáltották ki hivatalosan, s még ugyanezen a napon mindkét szuperhatalom, az Egyesült Államok és Szovjetunió is elismerte hivatalosan. Ezáltal a világot jellemző bipoláris rendszer két vezetője helyeselte egy új állam világpolitikai szintén való megjelenését, részvételét.

A zsidók az elismerés után eltelt rövid időszakban igen hamar elkövették első túlkapásaikat, 1948. április 9-én kétszáz palesztin civilt gyilkoltak le, közöttük időseket és gyermekeket. A palesztinok ezt követően pánikszerűen hagyták el földjeiket. Ez az esemény jelentette az őslakos palesztinok kitelepülésének első hullámát.

A brit csapatok kivonulása után szinte azonnal kitört az első arab-izraeli háború. A környező arab országok (Egyiptom, Jordánia, Libanon, Szíria és Irak) támadást intéztek Izrael ellen, de a képzetlen és koordinálatlan hadsereget az izraeli alakulatok hamar szétverték. Egyedül az Arab Légiónak ért el említésre méltó katonai sikereket, a jordán király fennhatósága alatt, viszont ők éppen a brit kapcsolataik miatt csak korlátozott számban vettek részt a harcokban. Főként Kelet-Jeruzsálem és a Jordán folyó nyugati oldalára eső területek (Nyugati Part) védelmét látták el.

A kilencszázezer, zsidó területen élő palesztin közül mintegy hétszázezer ember menekült el 1949-re, vagyis egy évvel a zsidó állam megalapítását követően az eredeti lakosság körülbelül ötöde maradhatott szülőföldjén. Mindennek okai közé sorolhatjuk az erőszakos izraeli módszereket, valamint a másik oldalról a tehetetlen arab vezetést és az arab földek zsidó kézbe adását is. A környező államokba menekült palesztinok száma ma már négymillió fölé van.

A szuezi válság

Izrael, bár az első háborúban jelentős katonai sikereket aratott, kedvezőtlen stratégiai helyzetét területszerzéssel, tehát egy újabb háborúval akarta kiküszöbölni. Ennek érdekében intenzívebb külpolitika megvalósításába kezdett, melynek célja az volt, hogy megszerezze a Nyugat és főleg Egyesült Államok politikai és anyagi támogatását. Izraeli részről 1954-ben nagyarányú fegyverkezés kezdődött, azonban még ekkoriban sem számolhattak pusztán katonai erő alkalmazásával, ezért izraeli külpolitika további célja a környező arab országok politikai megosztása volt.

Ezeknek az izraeli érdekeknek kedvezett, hogy az egyiptomi, szuezi Csatorna Társaság részvényeit birtokló Franciaország és Nagy-Britannia már az 1950-es évek közepére ellentétbe került az arab nacionalista törekvéseket elindító kairói kormányzattal.

Egyiptomban tulajdonképpen már 1952-től megindultak bizonyos modernizációs törekvések: elsősorban a hadsereg fejlesztését tűzték ki rövidtávú célként. Jelentős erőfeszítéseket tettek a gazdaság egyéb ágazatainak – így a gépipar fejlesztésére – fejlesztésére is. Ekkor merült fel az asszuáni gát építésének a gondolata is. A nagyra törő elképzelések azonban meghaladták az ország erejét. Mivel az építkezések finanszírozására nem állt rendelkezésre elegendő mennyiségű belső tőke, valamint a hitelkérelmeket is elutasították, Nasszer elnök július 26-án bejelentette az Egyetemes Szezi Csatorna Társaság államosítását, annak bevételeivel együtt.

Ez angol és francia részről a csatorna részvényeiből származó pénzüsszegektől való elmaradást jelentette. Nagy-Britannia és Franciaország így rövid idő alatt szövetségesre talált Izraelben. Mindezek hatására a térség szerepe jelentősen felértékelődött világpolitikai viszonylatban. Az ellenérdekelt Szovjetunió pedig már 1955-től Egyiptomot tekintette egyik legfontosabb partnerének a régióban.

Az egyiptomi vezetés az ország északkeleti részét képező Sínai-félszigetet egyfajta védelmi területként kezelte Izraellel szemben, amelyet aztán végül feladni kényszerült a Szezi-csatorna megtartása és védelme érdekében. Az kibontakozó fegyveres konfliktus során az izraeli erők elsődlegesen szárazföldi támadást hajtották végre. Az összecsapások tíz napon keresztül tartottak, míg végül a felek elfogadták az ENSZ által felajánlott tűzszüneti egyezményt. A béke értelmében az európaiak elhagyták az ország területét, és Izrael négy hónap alatt kiürítette a félszigetet. A felhívás elfogadásban nagy szerepe volt a két legerősebb nagyhatalomnak, az Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak. Ettől kezdve vált Izrael az

Egyesült Államok legkomolyabb szövetségesévé a térségben s inentől számítható az erőteljes szovjet-arab együttműködés is.

Az 1956-os Egyiptom elleni háborút Izrael katonailag megnyerte ugyan, de a békeszerződés értelmében a meghódított területekről (Gáza, Sínai-félsziget) ki kellett vonulni. Izrael részéről tehát nem járt a háború területi nyereséggel. Egyiptom pedig katonailag ugyan vereséget szenvedett az előzőekben említett országoktól, de az, hogy az Egyesült Államok nem támogatta sem katonailag, sem politikailag az Egyiptom ellen fellépő három országot, s még inkább az a tény, hogy a Szovjetunió viszont teljes mellszélességgel kiállt Egyiptom mellett, a hadszíntéren elszenvedett vereséget a tárgyalóasztal melletti győzelemmé változtatta.

A hatnapos háború

Az 1960-as években a szovjet katonai és politikai vezetés célja már a Földközi-tenger medencéjének ellenőrzésének elérése, valamint a szuezi-csatorna feletti befolyás növelése lettek. Ehhez elsősorban az Egyiptommal létesített kapcsolat minél szorosabbá fűzésére volt szükség. Az észak-afrikai országnak is szüksége volt azonban a szovjetekre, mint nagyhatalom támogatására.

Fontos esemény, hogy 1964-ben megalakult a Palesztin Felszabadítási Szervezet, melynek összeülő Nemzeti Tanácsa határozatot hozott bizonyos kiképzőtáborok létesítéséről, valamint a felszabadító háborúra való felkészülésről. Ez a szervezet igyekezett összefogni a különböző országokba menekült palesztinokat s fegyveres akciókat is végrehajtott Izrael ellen.

Az újabb – immáron a harmadik – arab-izraeli fegyveres konfliktus előzménye a Tirán-szoros egyiptomiak általi lezárása volt. A Tirán-szoros Izrael egyik fő gazdasági útvonala. Ezen a térségen keresztül szállítják a kőolajat, mely nélkül egyetlen modern ország sem bír létezni. Izraelnek tehát létérdeke volt, hogy katonai erővel is biztosítsa a régiót. Egyiptom, Szíria és Jordánia sok katonával lezárta az izraeli határt, kiutasította az ENSZ békefenntartókat és Izraelt blokád alá vette a Vörös-tengeren. Izrael ezeket az akciókat casus bellinek (háborút indokló eseménynek) tekintette és megelőző támadást indított. 1967. június 5-10. között zajlott a háború Egyiptom, Jordánia, Szíria, Irak, valamint Izrael között.

Izrael ebben a hatnapos háborúban megszerezte a Sínai-félszigetet, a Gáza-övezetet, a Golán-fennsíkot valamint Ciszjordániát, valamint megszállták a nyugati falat és kibővítették Jeruzsálemet, bekebelezve a zsidók legszentebb helyét is. Ezzel jelentősen megnövelte az

állam területét. A háborúban Izrael legyőzte a vele szemben fellépő arab államokat, de a későbbi események azt mutatják, mégsem teljes a győzelem, hiszen azóta is folytatódnak az összecsapások, terrorcselekmények, s még akkor megkezdődött a felkészülés egy újabb háborúra. A szocialista államok Izraelt agresszornak bélyegző és elítélő nyilatkozatot bocsátottak ki és megszakították Tel-Aviv-al a diplomáciai kapcsolatokat. Ehhez csatlakozott még Franciaország is, melynek eredményeképpen Izrael egyre szorosabbra fonta kapcsolatait az Amerikai Egyesült Államokkal.

A háború nemzetközi gazdasági jelentőségét az adta, hogy a harcok során az egyiptomiak a Szezi-csatornát hajózhatatlanná tették az elsüllyesztett hajóroncsokkal. Ezzel egy időre lezárult az Európát az arab olajjal összekötő legrövidebb vízi út. Ennek jelentősége óriási volt, hiszen ez a világgazdaságban hatalmas pénzügyi kiesést jelentett, csapást mérve a nemzetközi kereskedelem szinte minden szegmensére.

A negyedik arab-izraeli háború kronológiája

1973. szeptember 1-jén az észak-afrikai olajmezők jelentős hányadát birtokló Líbia államosította a területén tevékenykedő, addig még nem államosított külföldi olajvállalatok többségét (azok éppen ötvenegy százalékát). Ez a döntés megegyezett a kőolajtermelő országok nagy részét tömörítő gazdasági szervezet, az OPEC törekvéseivel. A líbiai olajkitermelő vállalatok államosítása 1971-ben kezdődött, s ez először a British Petroleumot érintette, majd 1973 szeptemberéig fokozatosan az országban működő összes külföldi olajvállalat líbiai ellenőrzés alá került. (PÓK, 1986)

Szeptember 5-én Nixon amerikai elnök kijelentette, hogy a közel-keleti feszült helyzetért az arab országok a felelősek, továbbá, hogy ezen államok olajpolitikája nem tudja megváltoztatni az Egyesült Államok Izrael-barát álláspontját. Kilátásba helyezte, hogy ha az arab országok folytatják az olaj árának emelését és az amerikai cégek kisajátítását, az Egyesült Államok és Nyugat-Európa új olajforrásokat fog keresni. (PÓK, 1986)

Az arab államok kudarca ebben az időben magával hozta nem állami szereplők belépését is a konfliktusba. Közülük a legfontosabb a már említett Palesztin Felszabadítási Front volt, amely legfőbb elve szerint a fegyveres harc az egyetlen út a haza felszabadítására. A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején palesztin csoportok izraeli célpontokat támadtak szerte a világban. Ezek közé tartozott az izraeli sportolók lemészárlása az 1972-es nyári olimpián. Az izraeli válasz az Isten haragja művelet volt, amelynek keretében

felkutatták és megölték a müncheni mészárlás tetteseit. 1973. október 6-án, a zsidó naptár legszentebb ünnepén, Jom Kippur napján válaszként az egyiptomi és a szír hadsereg meglepetésszerűen általános támadást indított Izrael ellen.

Ezzel az eseménnyel kezdődött a negyedik arab-izraeli, vagy más néven Jom Kippur-i háború. Az egyiptomi hadsereg támadását követően alakultak ki harcok, majd nem sokkal később a Golán-fennsíkon is megkezdődtek a hadműveletek. A negyedik arab-izraeli háború volt az arab-izraeli konfliktusok közül a leghosszabb, és legtöbb áldozattal is ez az összecsapás járt. A tényleges harcokat három, egymástól jól elkülöníthető szakaszra lehet bontani:

1. Október 6-9.: az arab hadseregek összehangolt jól megtervezett előrenyomulása, időszakos térdnyerése.
2. Október 10-14.: az izraeli hadseregbe beérkeztek a tartalékosok, így képesek voltak az ellentámadásokra, a Golán-fennsíkon visszaszorították a szír csapatokat, a Sínai-félszigeten pedig feltartották az egyiptomi csapatok további előrenyomulását.
3. Október 15-25.: a Golán-fennsíkon hamarabb véget értek a nagyobb hadműveletek, így Izrael újabb egységeket dobhatott át a Déli Arcvonalra, ahol csapást mérhettek az egyiptomi csapatokra.

A háborúban részt vevő országok megfigyelők által becsült hadereje a háború kezdetekor:

	hadsereg létszáma (tartalékosok nélkül)	páncélosok	harc repülők
Izrael	115 000	1700	488
Egyiptom	298 000	1955	620
Szíria	132 000	1270	326
Libanon	15 250	120	18
Irak	101 800	1065	224
Jordánia	72 850	420	52

Izraeli részről 2688 fő vesztette életét, becslések szerint öt-tízezer ember megsebesült. Közel háromszáz izraeli katona esett hadifogságba. Közel kilencezer arab katona került izraeli fogságba.

A jom kippúri háborúnak nevezett összecsapásokban az arab hadseregek nagyobb agresszivitást és harci készséget tanúsítottak, mint a korábbi háborúk során, és az izraeli erők súlyos veszteséget szenvedtek. Az izraeli hadsereg mindemellett behatolt a szíriai területekre, átkelve a Szezi-csatornán bekerítette az egyiptomi Harmadik hadsereget, és állásokat épített ki a csatorna nyugati partján.

A háború legelső diplomáciai-politikai következménye az Izrael és Egyiptom közötti novemberi tűzszüneti egyezmény volt, melyet az 1974. január 18-án kötött béke-megállapodás követett. Az egyezmény értelmében az izraeli hadsereg visszavonult a Sínai-félszigeten a Mitla- és Gidi-hágóktól nyugatra fekvő területekről, ugyanakkor előírta az egyiptomi haderő csökkentését a csatorna keleti partján. A két hadsereg között az ENSZ békefenntartó haderői állomásoztak. Ezt az egyezményt egy újabb megállapodás egészítette ki 1975. szeptember 4-én. Izrael és Szíria 1974. május 31-én fegyverszüneti egyezményt kötött, amely egy újabb ENSZ-ütközőzónát hozott létre a két állam haderői között, valamint a hadifoglyok cseréjéről is rendelkezett. 1979. március 26-án a zsidó állam és Egyiptom békeszerződést írt alá, amely formálisan is véget vetett a két ország közötti harmincéves hadiállapotnak. A Camp David-i egyezmény alapján Izrael a teljes Sínai-félszigetet visszaadta Egyiptomnak; cserébe az észak-afrikai ország elismerte Izrael létezésének jogosultságát. A két ország ezt követően normális diplomáciai kapcsolatot létesített. (BRITANNICA HUNGARICA 1994)

A háború gazdasági következményei – az energiaválság

Az olajválság kialakulása

Az 1973-as háború során az OPEC (Olajexportáló Országok Szervezete) bejelentette, hogy többé nem szállítványoz olajat azoknak az országoknak, amelyek Izraelt támogatták Egyiptommal szemben, vagyis az Egyesült Államoknak és nyugat-európai szövetségeseinek. Ezzel egy időben az OPEC-tagországok megállapodtak abban, hogy kihasználják az olajárak meghatározási mechanizmusa feletti hatalmukat és így az árak rövid idő alatt megnégyszereződtek.

1973 október 17-én az olajexportáló arab országok szervezete kuvaiti ülésén ezért úgy határozott, hogy csökkentik az olajszállításokat. November 5-i újabb találkozásukon döntöttek

el véglegesen ennek módját. Ezt követően teljesen leállították a szállításokat az Egyesült Államokba és Hollandiába. (PÓK, 1986)

Ekkorra az iparilag fejlett országok olyan mértékben voltak már függőek azoktól az energiahordozóktól, amelyekkel főként a közel-keleti országok rendelkeznek, hogy igencsak fájdalmasan érintette őket ez a döntés. Leginkább az Egyesült Államokat, a nyugat-európai országokat és Japánt érte nagyon negatív hatás.

Az energiahordozók – mint mára már ismert – a Földön korlátozott mértékben állnak rendelkezésre. Azonban nemcsak ezek a természeti kincsek azok, amelyek készletei kimerüléssel fenyegetnek. Általános tendencia, hogy az ipari országok lakói, tehát az emberiség negyedének fogyasztása teszi ki az összes szén- és alumínium-fogyasztás 86%-át. Ezek az arányok ugyanakkor érvényesek az olajfelhasználás megállapítására is. (www.attac.hu)

A második világháború utáni években, egészen a hetvenes évek közepéig a Nyugat és Japán annyi olajat és ásványi anyagot használt fel, mint korábban bármikor a történelem folyamán. Az Egyesült Államok olajfogyasztása az 1950 és 1974 között eltelt két és fél évtized alatt megduplázódott. A világ lakosságának körülbelül hat százaléka, vagyis az Amerikai Egyesült Államokban élők, a világ energiafogyasztásának mintegy egyharmadát használják fel.

Az OPEC megalakulása

Az OPEC (olajexportáló országok szervezete) még 1960-ban alakult azzal a céllal, hogy tagországai gátat szabjanak a nyugati tulajdonban lévő olajtársaságok azon törekvéseinek, miszerint azok csökkenteni szerették volna az olajtermelőknek történő pénzüsszegek folyósítását. A tizenhárom ország közül hét arab állam tagja a szervezetnek. Az Egyesült Államok gazdaságpolitikája mindvégig kiemelt figyelemmel kísérte az OPEC-országok tevékenységét. Különösen pedig azóta, hogy az amerikai dollár árfolyama a hetvenes évek első felében jelentős mértékben esett. Már 1971-ben, valamint 1973-ban is történt jelentősebb mértékű leértékelés az amerikai fizetőeszközt illetően.

Az arab-izraeli szembenállás folyamatos fennállása arra készítette az OPEC országait, hogy egy kartellből inkább politikai erővé válva lépjenek fel közös érdekeik megvalósításáért. A Jom Kippur-i háború inkább az arab kívánalmaknak adott politikai terepet. Az arab világ 1973-ban olajembargót léptetett érvénybe az Egyesült Államok, Nyugat-Európa és Japán

ellen. A hetvenes évek első felére a Nyugatnak így egy egységes olajtermelői véleménnyel kellett szembenézniük.

Az arab-izraeli háború már kitörésekor gazdasági válsághoz vezetett. Kiderült, hogy a nyugati országok nem tudják növelni az energia-kibocsátását a szükséges évi öt százalékkal és ezáltal nem képesek az olajárakat sem mesterségesen alacsonyan tartani. Mégis ugyanakkor inflálódott árú termékeket adott el a harmadik világ államainak részére. Az iráni sah országa volt ebben az időben a világ második legnagyobb olajexportőrje és a Közel-Keleten az Egyesült Államok legnagyobb szövetségesének számított. A New York Times-nak adott interjújában a sah a következőket nyilatkozta 1973-ban: *„Természetesen [az olaj világpiaci ára] emelkedni fog. Minden bizonnyal! És ahogyan Önök [nyugati országok] emelik a számunkra eladandó búza árát 300%-kal, és ugyanígy a cukorét, vagy a cementét...Mevásárolják a mi nyersolajunkat és utána újra eladják nekünk, finomítva, 100-szoros áron, mint amennyit fizettek érte... Ezentúl csak akkor lehetünk partnerek, ha többet fizetnek az olajért. Mondjuk tízszer többet.”* (www.WorldHistory.com)

Az olajexportáló államok szervezete jó példa volt arra, hogy miként képesek különböző államok kormányai összefogni a nemzetközi kartellből származó előnyök reményében. Ahelyett, hogy az olajtermelők kiálltak a piacra, ami nyilvánvalóan leszorította volna az olaj árát, megegyeztek abban, hogy a szabadpiaci áraknál lényegesen magasabb szinten szabják meg az olaj árát. Ha ez a kartell sikeresen működik, megemeli az olajban szegény országok kiadásait, és feltornássza az olajexportőrök bevételeit. (ALMOND-POWELL 1996)

A háború utóélete

1973. november 26-28 között zajlott az Arab Liga háromnapos csúcsértekezlete (amelyen Irak és Líbia kivételével valamennyi arab állam részt vett). Határozatában megerősítette azt az 1964-es megegyezést, amely szerint a PFSZ a palesztinai nép egyedüli törvényes képviselője. Jordánia nem fogadta el ezt az álláspontot. Szadat, egyiptomi elnök a tanácskozást követően a következő nyilatkozatot tette: *„... az októberi háború új szakaszt nyitott az arab egység történetében, bebizonyította, hogy az izraeli agresszió elleni harcba egységes egésznek alkotnak a katonai, politikai és gazdasági erőfeszítések.”* Asszad, szíriai elnök ezt mondta: *„...a harc folytatódik, az arab népek nem mondanak le egyetlen talpalatnyi megszállt területről sem, nem bocsátkoznak alkuba a palesztin nép jogairól.”*

1973. december 21-én nyílik meg Genfben a közel-keleti békekonferencia. Gromiko, akkori szovjet külügyminiszter felszólalásában a következő megállapítást tette: *„A közel-*

keleti feszültség igazi okait kell felszámolni. A tűrhetetlen helyzetet Izrael agressziója okozta. Az arab országok, az agresszió áldozatai soha nem fogadják el területeik megszállását és annektálását, és a Szovjetunió támogatja igazságos küzdelmüket. Azt kell elérni, hogy békében is biztonságban élhessen a térség valamennyi népe. Egyfelől a palesztinaiak nélkül nem lehet megoldani a közel-keleti problémát, másfelől nem lehet kétségbe vonni Izrael állami létének jogát. A megoldás alapja a Biztonsági Tanács 1967-es határozata.”

Kissinger amerikai külügyminiszter felszólalásában ugyanakkor kiemelte: *„Mind a két fél békét sürget. De ennek értelme mind a két oldalon más. Az egyik fél vissza akarja szerezni szuverenitását, és helyre akarja állítani egy eltelepített nép jogait. A másik fél biztonságát és nemzeti jogának elismerését akarja. A békének magában kell foglalnia együttesen mindezeket a törekvéseket.”* (PÓK, 1986)

Az arab-országok gazdasági háttere

Az Arab-félsziget hét országában a bruttó hazai termék (GNP) nagyrészt a kőolaj kitermeléséből és feldolgozásából származik. A térség országainak többségében a nemzeti fejlesztési tervek keretén belül nagyarányú beruházások történtek a feldolgozóipari ágazatok fejlesztésére. Ennek célja eredetileg az volt, hogy felkészüljenek arra az időszakra, amikor a kőolajkészletek már kimerülnek, és a gyorsan szaporodó népesség számára új munkahelyeket kell teremteni, s amit a kőolaj már nem lesz képes biztosítani.

Mindennek ellenére a fő iparág még mindig az olajfinomítás. Felélénkült az építőipari tevékenység és az infrastruktúra is kiépülőben van: új városokat, csővezetékeket, s egyéb létesítményeket hoznak létre. A kőolajkorszak után mindezekre egy önfenntartó gazdaságnak valószínűleg szüksége lesz. A szolgáltatások között az olajipart támogató pénzügyi és műszaki jellegű tevékenységeknek van kiemelkedő szerepük.

Arábia hagyományos gazdaságát teljesen átformálta az olajból származó jövedelem és a modernizáció (mint pl. Jemenben). A foglalkoztatási gondok is legfőképpen ez előbbi tényből adódtak. Különösen a kisebb olajtermelő országokban jelent gondot a foglalkoztatásban és a vállalkozások szempontjából az 1970 után a félszigetre milliószám érkezett vendégmunkások tömege. A tendencia az elmúlt harminc évben az volt, hogy ezek a munkások és eltartottaik nagymértékben megterhelték a szolgáltatásokat. Félő, hogy e jelentős számú társadalmi réteg képviselői a fellendülés elmúltával majd társadalmi és politikai feszültségeket válthatnak ki.

Javarást az olajipar virágzásának köszönhetően az arábiai magán-, kereskedelmi és fejlesztési bankok az 1980-as években dinamikusabban fejlődtek. Az Arábia országai közötti

gazdasági kapcsolatokat az Arab Liga, a Kőolajexportáló Országok Szervezete, az Arab Gazdasági és Társadalmi Fejlesztési Alap, az Arab Valutaalap és egyéb szervezetek is szabályozzák.

A nemzetközi kereskedelemben még manapság is a legmeghatározóbb szerepe a kőolaj exportjának van. Az 1970-es években és az 1980-as évek elején is ez még könnyedén fedezte az óriási mértékben megnőtt behozatalt a tárgyalt régió felsorolt államaiban. Az 1970-es évek elejéig ezekben az országokban az életszínvonal szinte kivétel nélkül mindenhol alacsonynak számított. Az olajból származó gazdagság az 1970-es évektől kezdve azonban új társadalmi infrastruktúra létrehozását tette lehetővé. (BRITANNICA HUNGARICA 1994) A fejlesztések érintették a gazdaság minden ágát; kihatással voltak például az oktatás- és az életszínvonalpolitikára is.

Az embargó gazdasági hatásai nyugaton

Az embargó hatásait mindenhol szinte azonnal érezni lehetett. Az OPEC arra kényszerítette az olajtársaságokat, hogy drasztikus mértékben emeljék kifizetéseiket. Az ár 1974-re megnégyszereződött a válságot megelőző tizenkét dollárról negyvenkét dolláros hordónkénti árra. A sok káoszhoz vezetett a nyugati országokban. A New York-i értéktőzsde részvényei hat hét alatt kilencvenhétmilliárd dollárt vesztek értékükből. A gázolaj kiskereskedelmi ára néhány hónap alatt a háromszorosára nőtt, a kezdeti harminc cent körüli értékről. Az Amerikai Automobil Szövetség jelentése szerint az ország benzinkútjainak ötödében nem volt gázolaj egészen egy héten keresztül. (HORTON) Vasárnaponként kiürültek az autópályák, forgalmi korlátozásokat léptettek életbe. Benzintakarékossági célból csökkentették a megengedett legmagasabb sebességet, Amerikában korlátozták az egy embernek kiszolgáltatható üzemanyag-mennyiséget. (D. P. – B. M. 2004) Iskolák, irodaépületek zártak be hetekre. A legtöbb gyár kénytelen volt költségeinek csökkentése érdekében munkásokat elbocsátani. Ez az intézkedéssorozat arra vezetett hosszabb távon, hogy az ipari országokban megemelkedett a munkanélküliség. Az Egyesült Államokat érintette legérzékenyebben az olajár válsága. Az amerikai Kongresszus arra hívta fel az állampolgárokat, hogy lehetőség szerint tartalékolják a gázolajat és spóroljanak a felhasználás terén.

A hosszú távú hatásokat tekintve az embargó globális recesszióhoz vezetett és elhúzódott a hetvenes évek második felében is. Az energiaárak 1974 folyamán is emelkedtek, a dollár kompetitív helyzete pedig gyengült a világpiacon. Példaként említhetem, hogy az

1950-es és 1960-as években széles körben elterjedt olajjal működő fűtőberendezések a hetvenes évek közepére már mindenhol feleslegessé, így használhatatlanná váltak. Ez főleg Ausztráliában okozta a más megoldásokra történő átállás kényszerét. Japánban az autógyártásban olyan új megoldásokat vezettek be, amelyek által gazdaságosabb gázolaj-felhasználást lehet megvalósítani.

A világ fejlett országai az olajválságot követően technikai-technológiai váltással kívánták a válság hatásait csökkenteni.

A válság következményei Japánban

Az 1973-as arab olajembargó okozta energiaválságot és az 1974-es év negatív gazdasági intézkedését és nagy inflációját követően Japán egy hosszú ideig tartó lassú és szerényebb mértékű gazdasági növekedés időszakába lépett, amelyben az 1960-as évek tíz-tizenegy százalékos gazdasági növekedését szerényebb, három-öt százalékos növekedés váltotta fel. (Ez a fejlődési irány ugyanakkor az országban a politikai viták középpontját áthelyezte az életminőség kérdéseiről a gazdaság ügyeinek intézésére.)

Japán mindig is nagymértékben rá volt utalva külföldi nyersanyagokra iparának ellátásához. Sokan csodálták, hogy ipari és energiaforrások nélkül hogy volt képes ilyen gazdasági sikereket elérni. Japán külkereskedelmi politikája sokáig a külföldi nyersanyagforrások biztosítására és olyan szintű export fenntartására törekedett, amely képes kiegyenlíteni a szükséges behozatalt. Az 1970-es évek olajválsága nyilvánvalóvá tette a források biztosításának fontosságát. 1973-ban a japán Külügyminisztérium jelképesen és a valóságban is bejelentette, hogy a jövőben a nyersanyagellátás biztosítása az ország külpolitikájának fő célja lesz. A források és az üzlet keresése szorosabbá fűzte a gazdasági kapcsolatokat az olaj- és földgáztermelő országokkal, ennek eredményeképpen Japán és a környező kommunista országok, a Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió is felfedezték közös gazdasági érdekeiket. Belföldön több új programot indítottak válaszként az energiakrízisre és az olajárak emelkedésére. Más országokhoz hasonlóan Japán is elkezdett a hosszú távú tervezés szokásos eszközeivel és a kormány által indított kutatásokkal alternatív energiaforrásokat feltárni, és a meglévő energiákat elraktározni. (ALMOND-POWELL 1996)

Az olajválság alternatív értelmezései és elemzései

Drábik János jogász, a müncheni egyetem tudományos kutatója és a Szabad Európa Rádió nyugdíjas programszerkesztője szerint az olajárak drágításában egy kormányoktól független bankár csoport is felelős volt. Állítása szerint e közösség, vagyis a Bilderberg-csoport 1973-as tanácskozásán határozták el az olajárak négyszeresére való felemelését egy éven belül: „A Bilderberg-csoportnak az 1973 májusában hozott döntése az olajárak felemeléséről ma sem eléggé világos a közvélemény előtt”. (DRÁBIK 2003) Az általános tömegtájékoztatók szerint a kőolaj világpiaci árát a kőolajtermelő és exportáló országok szervezete, az OPEC határozta el, mégpedig oly módon, hogy az áremelés érdekében szabályozták az egyes országok által exportálható kőolaj mennyiségét. Drábik állításához megjegyzendő, hogy az OPEC korábban soha nem volt elég erős ahhoz, hogy ezeket a kvótákat érvényesíteni tudja.

Drábik véleménye az, hogy az említett döntés előzményeihez tartozik az is, hogy még 1971-ben Nixon, akkori amerikai elnök kemény intézkedéseket hozott az infláció állami beavatkozással történő megfékezése érdekében. A külföldről importált kőolaj és más energiahordozó szénhidrogének árát rendeletileg határozta meg. Ennek eredményeként a multinacionális kőolaj-finomító és –importáló vállalatok megnövelték az Egyesült Államokba irányuló behozatalt, mivel az importált kőolajra nem vonatkozott az amerikai kormány által elrendelt árkorlátozás. Nixon árszabályozó intézkedéseit megelőzően az Egyesült Államok kőolajszükségletének csak tizenöt százalékát importálta. Két éven belül ez az arány a tizenötől körülbelül ötven százalékra növekedett. A kereslet megnövekedése egyes szakértők szerint lehetővé tette az OPEC számára egyrészt a termelési kvóták megemelését és egyidejűleg az árak növelését is.

A bővülő mennyiségű kőolaj, amelyet egyidejűleg magasabb áron értékesítettek, jelentős többletjövedelemhez juttatta nemcsak az olajtermelő közel-keleti országokat, úgymint Szaúd-Arábiát, Kuvaitot, valamint Iránt, Irakot és Algériát, hanem nagymértékben növelte az olajfinomítást, szállítást és forgalmazást végző multinacionális vállalatok jövedelmét is. Az elmélet szerint a Bilderberg-csoport, amely döntött az árak négyszeresére való felemeléséről, azt is kikényszerítette, hogy a nyersolajat csak dollárért lehessen vásárolni. Ezek, az úgynevezett petrodollárok végül is a nagy amerikai és európai bankoknál kötöttek ki. Ily módon a „nemzetközi pénzügyi közösség”, valamint a tulajdonában lévő nagy nemzetközi bankok és multinacionális cégek hatalmas extraprofithoz jutottak. Az események következménye másrészt az volt, hogy Ázsia és Latin-Amerika azon országai, amelyek nem

rendelkeztek saját olajmezőkkel és kőolaj finomítókkal, óriási kölcsönöket felvételére voltak kényszerülve olajimportjuk finanszírozása érdekében. Az elmélettel egyetértők szerint a „nemzetközi pénzügyi közösség” bankjainál felhalmozott petrodollár-milliárdok kölcsönként Ázsia és Latin-Amerika országaiba vándoroltak, hogy ezek az országok ebből finanszírozhassák kőolajimportjukat. A közösség egyrészt örült ennek a fejleménynek, másrészt aggodalommal töltötte el, hogy az olajimporttól függő országok egyre inkább eladósodnak és nem lesznek képesek a felvett hitelek adósságszolgálati terheinek a viselésére. (DRÁBIK 2003)

Egy másik szerző, Ernst F. Schumacher közgazdász, gazdasági tanácsadó szerint 1973. október 6., vagyis a negyedik arab-izraeli háború kezdete történelmi vízvonal. A korábbi energiaválságok, mint az 1956-os szuezi válság, ugyan sokkolták az olajimportáló országokat, beleértve az USA-t is, de Eisenhower elnök ezt követően az olajimport szabályozása mellett foglalt állást és így el tudta érni, hogy az amerikai igények körülbelül nyolcvannyolc százalékát hazai forrásokból fedezzék, és csupán tizenkét százalékát importálják, ezt is főleg a nyugati féltekéről, Észak- és Dél-Amerikából.

Az 1960-as évek közepére az olajexportáló országok felismerték, hogy csak úgy képesek fenntartani a gazdasági fejlődés ütemét, amennyiben korlátozzák az olajkészletek kihasználását.

1969-ben Kadhafi elnök Líbiában államosította az olajipart, ennek pedig azonnali következménye lett 1970-ben az olajárak ötven százalékos emelkedése. Ezt követően az OPEC vezetői a fogyasztás mérséklésére szólították fel a nyugati országokat. Ennek ekkor még nem lett semmilyen gyakorlati következménye. A legalacsonyabb költségen kitermelhető olaj ugyanis a Közel-Keleten volt. A negyedik arab-izraeli háború következménye viszont ezzel szemben az volt, hogy az olajexportáló országok a termelést kívánták csökkenteni, s nem akarták kockáztatni hosszú távú befektetéseiket.

Schumacher szerint az olcsó és bőséges olaj két dolgot tett lehetővé: egyrészt a mezőgazdaság gépesítését, másrészt a másik, természetes következménye lett napjaink városóriásainak kialakulása. A szállítás és a nagyüzemi gyártás az, ami az olaj nagyarányú kitermelését szükségessé teszi.

Schumacher megoldása utópikus: a termékek minél kisebb mennyiségű előállítására szükséges, a helyi igényeknek megfelelően. Másik fontos cél még a munkaerő és a termékek helyi felhasználása. (SCHUMACHER, 1994)

Összegzés

Alapvető tézis, hogy a modern gazdaságok motorja az energiafelhasználás. Hatása a gazdálkodás egészére, valamint a környezetünkre is kiemelt szereppel bír. A világ energiagazdasága a fosszilis energiahordozókon alapul. A szükségletek nyolcvan-kilencven százaléka származik a kőszén, a földgáz és a kőolaj felhasználásából. Körülbelül öt százalékot biztosítanak az atomreaktorok, a többit pedig a megújuló források, mindenekelött a vízenergia, és a biomassza. A fosszilis energiaforrásoknak elsősorban nagy fűtőértékük, olcsóságuk, kényelmes használhatóságuk és jelen pillanatban még bőségesnek mondott mennyiségük miatt van kitüntetett szerepe. Ennek következtében kitermelésük ugrásszerűen bővült, s egyre gyakrabban pazarló felhasználásuk is megfigyelhető. Az 1973-as olajválság tette nyilvánvalóvá alkalmazásuk néhány jelentős hátrányát. Az energiaprobléma azóta is a világgazdaság alapvető kérdése. A globális mértékben jelentkező gondok közül az egyik a meg nem újuló energiahordozók készleteinek véges volta és a készletek egyenlőtlen eloszlása, a másik pedig az energia-előállításból és -felhasználásból következő globális környezetkárosítás. (SZABÓ-POMÁZI, 2000)

Egy békétlenséget szülő béke

1979. március 26-án írták alá az egyiptomi-izraeli különbéke-szerződést Washingtonban, melynek lényege, hogy Egyiptom elismeri Izrael Államot, azzal gazdasági és politikai kapcsolatokat létesít. Viszonzásul Izrael három éven belül kivonul az 1976-ban Egyiptomtól elfoglalt Sínai-félszigetről. Anwar Szadat egyiptomi elnök és Menachem Begin izraeli miniszterelnök egyaránt „történelmi fordulópontnak” értékelte az eseményt, Szadat „a csodát véghezvivő embernek” nevezte Cartert. *„Túlzás nélkül állíthatom, - nyilatkozta az egyiptomi elnök - hogy Carter úr korunk egyik legnagyobb tettét hajtotta végre.”* Az amerikai elnök óvatosabban fogalmazott, mikor azt mondta: *„Mindössze az első lépést tettük meg egy hosszú és rögzös úton. Nem szabad lekicsinyelnünk a még előttiünk álló nehézségeket”.* (www.mult-kor.hu)

A békekötés hírére elkeseredett és agresszív tömegtüntetések törtek ki szerte az arab világban. A nyugat-európai reakciók viszont közömbösnek voltak mondhatók.

A békeszerződés ellen mindkét fél szélsőségesei elszánt harcba kezdtek. A Sínai-félszigeti izraeli csapatkivonás utolsó szakaszában zsidó telepések súlyos harcokat kezdeményeztek egyiptomi katonákkal, az egyiptomi szélsőségesek pedig 1981-ben egy

katonai díszszemlén elkövetett vérengzésben meggyilkolták Anwar Szadat elnököt. Az utolsó izraeli katona 1982-ben hagyta el a Sínai-félszigetet, ám alig két hónappal később a zsidó állam lerohanta Libanont. A közel-keleti helyzetben érdemi előrelépés azonban az oslói békefolyamat 1993-as elindulásáig nem is történt.

Irodalom

- Britannica Hungarica 1994: Arab-izraeli háborúk és Arábia. Budapest, Magyar Világ Kiadó. 637-642.p.
- D. P., B. M. 2004: Népszabadság, 2004. június 5. Zsarolnak az olajsomjgal?
- Drábik János 2003: Uzsoracivilizáció. Gold Book Kft
- Ernst F. Schumacher 1994: Jó munkát! Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 11-27.p.
- Gabriel A. Almond – G. Bingham Powell 1996: Összehasonlító politológia. Budapest, Osiris
- Pók Attila 1986: A nemzetközi élet krónikája 1945-1985. Budapest, Kozmosz Könyvek. 182-185.p.
- Sarah Horton: The 1973 Oil Crisis című cikke nyomán
- Szabó – Pomázi 2000: Magyarország környezeti mutatói 2000. Környezetvédelmi Minisztérium Budapest. 34.p
- www.attac.hu: Társadalmi Igazságosságot Mozgalom - ATTAC (Alakulat a Tőke-Tranzakciók Adóztatásáért az állampolgárok Céljára) Magyarország Egyesület honlapja
- www.mult-kor.hu: Múlt-Kor Történelmi Portál, Az egyiptomi-izraeli különbéke évfordulója 2004. március 26.
- www.WorldHistory.com: 1973 energy crisis cikke nyomán